

V. A. Kuznyecov

EURÓPÁN KERESZTÜL AFRIKÁBA

A II-IV. évszázadokban Ázsia mélyén a sazuomata-szarmata és szaka-masszageta földektől keletre, a türk nyelvű hunokkal (*1. sz. ábra*) az élükön, hatalmas egyesülés alakult ki Dél- és Nyugat-Szibéria türk, és az Urál-vidék ugor törzseiből. Nomád törzsek voltak az alkotói. A nomád gazdaság extenzív formája, amely a legelőknak a csordák által való kimerítésével és letaposásával járt, szinte szakadatlan kóborlást követelt: a legelők fogyása és a nyájak növekedése arra kényszerítette őket, hogy új helyeket keressenek, száz kilométerrel arrébb költözve át a „sztyeppe végtelen sávjában”. Jellemző azonban, hogy az általunk ismert történelem során ez a vándorlás mindannyiszor keletről nyugatra történt. Fordított irányú mozgásról nem tudunk.

A hunok egyik csoportja Ptolemaiosz (Kr. u. II. sz.) szerint elvált a fő tömörüléstől, és bizonyára új legelőket keresve elérte a Dnyeper folyót. A hunok és a szövetségeseik tömeges mozgása a IV. évszázad 70-es éveiben kezdődött meg nyugatra. A korábbi és az új titokzatos jövevények vadak és féktelenek voltak, megdöbbentették a kortársaikat. Kistermetű, szívós lovaikon rettenthetetlenül harcolva mindent elpusztítottak, ami az útjukba került. Ammianus Marcellinus római történetíró és a gótok történetírója, Jordanes mesterien ábrázolták ezeket a nomádokat. „A vadságuk felülmúl minden mértéket” jellemzi a hunokat Ammianus Marcellinus, s figyelmeztet a továbbiakban: „Közülük senki sem foglalkozik a föld művelésével, soha nem szántanak. Nincs állandó lakóhelyük, otthonuk, sem törvényeik, sem állandó életformájuk, a szekereikkel, amelyeken laknak, mindenféle helyen kóborolnak, mint akik örökké menekülnek”.

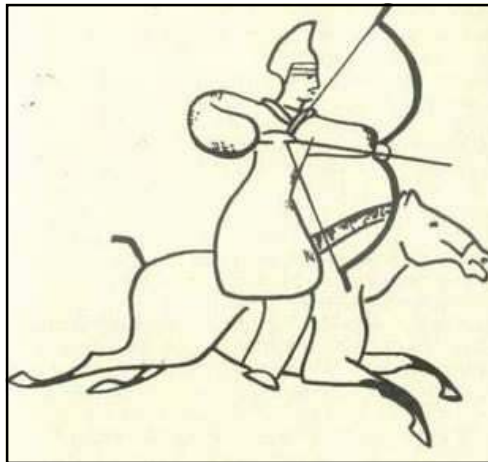
Ugyanaz az Ammianus Marcellinus eléggé részletesen beszél az alánokról. A Tanais folyón túl, amely Ázsia és Európa határát képezi, húzódnak Szkítia végtelen sztyeppéi (Ptolemaiosznál Ázsiai Szarmátia. – V. K.), amelyeken az alánok élnek, akik a nevüket egy hegytől kapták, állandó győzelmeikkel apránként kimerítették a szomszédos népeket és hasonlóan a perzsákhoz, kiterjesztették rájuk a saját népvizüket... Az alánusok, akiknek különféle törzseit most nem érdemes felsorolni, két világrész között oszlanak meg. Ámbár nagy távolságok választják el őket egymástól, s nomádokként mérhetetlen területeken kóborolnak, idők múltával mégis egy nevet kaptak, és mindnyájukat együttesen alánusoknak nevezik, erkölcsaik, vad életmódjuk és egyforma fegyverzetük miatt. Nincs semmilyen kunyhójuk, nincs gondjuk a föld művelésére, hanem hússal és bőségben levő tejjel táplálkoznak, szekereken laknak, melyeken fakéregből domború fedelet raknak, és így vonulnak a végtelen kiterjedésű pusztaságokon... Az alánusok csaknem valamennyien nyúlánk termetű, szép külsejű, közepesen szőke hajú, és kissé mogorva tekintetük miatt félelmetes emberek. Könnyű fegyverzetük miatt gyorsan mozognak. Mindenben

igen hasonlítanak a hunokhoz, de életmódjukban és viselkedésükben mértéktartóbbak. Rabolva és vadászgatva egészen a Meótiszi mocsarakig és a Cimmeriumi Boszporoszig, továbbá Arméniáig és Médiáig eljutnak.

Ammianus Marcellinus közléséből következik, hogy a hunok és az alánok nomádok voltak, a IV. században megközelítőleg egyforma szociális, gazdasági és kulturális fejlettségi szinten álltak, amelyet a katonai demokrácia befejező szakaszának lehet tekinteni. Az elmondottak azért lényegesek, mert megmagyarázzák azt a könnyedséget, amellyel az alánok egy része szövetségre lépett a hunokkal, s velük vonult tovább nyugatra. A mozgató indítékok és a célok ugyanazok voltak.

372-ben a hunok átkeltek a Volgán, és megtámadták a tanaita-alánokat. „A hunok tehát betörték azoknak az alánusoknak a területére, akik szomszédjai a greuthungusok, s akiket tanaitáknak szoktak nevezni. Közülük sokat megöltek és kiraboltak, a többi szövetségi szerződéssel a maguk oldalára állították”, – említi meg Marcellinus. 375-ben Balambér vezérével az élükön átkeltek a Donon, és leverték Hermanarich osztrogótjainak a törzsszövetségét. Hermanarich halála után az osztrogótok új királya, „Vithimirus rövid ideig ellenállt az alánusoknak, a zsoldjába fogadott más törzsbeli hunokban bízva, de többször vereséget szenvedett, s végül az egyik csatában, ahol szintén alulmaradt a fegyveres túlerővel szemben, életét veszítette”. Az osztrogótok és a vizigótok behatoltak Thrákiába, 376-ban a hunok megjelentek a Római Birodalom keleti határán.

Alapunk van feltételezni, hogy 372-ben a hunok nemcsak az alán-tanaitákat verték szét és igazták le, hanem a Kubán mentén, és az Észak-Kaukázus síksági területein

1. sz. ábra. Hun lovas (kínai rajz)

élő alánokra is csapást mértek. A hun horda egy része az Azovi-tenger mentén a Taman-félszigetre is betört, átkeltek a Kercsi-szoroson és tűzzel-vassal pusztították a boszporoszi királyság európai részét. A hunok másik része a IV. században Észak-Dagesztán területére került, s létrehozta a hun királyság alapját. Észak- és Északnyugat-Dagesztánt, valamint az Elő-Kaukázust a hunok és a szabírok szállták meg, akik a IV. században aktívan részt vettek az iráni-bizánci háborúkban a Kaukázuson túl. I. Markvart véleménye szerint az egykori kaukázusi avarok a „fehér” hunokkal voltak azonosak, amivel Czeglédi Károly nem ért egyet. Annak ellenére a hunok a Középső-Előkaukázusban régészeti nyomokat hagytak maguk után a tartózkodásukról: Habaz faluban, a Kabard-Balkár Autonóm Köztársaságban a kősríboltban 1981-ben tipikus hun bronzüstöt tártak fel, két füllel. A hunokra jellemző temetkezés a IV–V. századból való halottégetőhely, lőbőrrel, amilyen az Elő-Kaukázusban idáig nem volt feltárva. Lehetséges, hogy a Középső-Kaukázusban a hunok nem tartózkodtak sokáig, és a zöm magával ragadta őket Nyugatra.

Tehát 376-ban az alán szövetségesekkel együtt megjelentek a Római Birodalom dunai határán. (2. sz. ábra) Az új alán betelepülő hullám, jelentős etnikai tömböt képezve, egyesült Pannónia régi szarmata lakosságával – jazigokkal, roxolánokkal, szarmatákkal –, és az argaragantákkal és limigántusokkal. 378-ban az alánok és a hunok már a Tiszánál voltak, Ausonius római konzul a Rómára veszélyes ellenségek feletti győzelemről ábrándozik verseiben. Ezeket az eseményeket G. V. Vernadskij amerikai történész is érinti, megjegyezve, hogy az alánok a hun hadjáratban az előhad jelentős szerepét játszották. Orosius, az V. sz. kezdetének a történetírója szerint megközelítőleg az Al-Duna bal partján Alánia területe jött létre, amelyet Iszidorosz is megerősített, a Prut folyót pedig „Alanus fluviusnak”, „Alán folyónak” kezdték nevezni. Amint J. A. Kulakovszkij rámutatott, Alánia a mai Moldávia ezen területén a XII. századig megmaradt a térképen.

376 őszén az osztrogótok és a vizigótok a kitörő éhségtől és a hun veszélytől űzve, az útkon végig rabolva Trákiába nyomultak be. Egy év múlva Marcianopolisnál zajlott le a vizigótok és a rómaiak közötti ütközet, a vizigótok vereséget szenvedtek, s a keleti gótokat és az alánokat hívták segítségükre. Az utóbbiak ez alkalommal a nem is olyan régi ellenségeik oldalán léptek fel. A római hadsereg Valens császárral az élén (innenről válik világossá, hogy mekkora veszélyt jelenthet a birodalom számára, ha a barbárok egyesült erővel támadnak) a szövetségesek ellen indult. 378. aug. 9-én Hadrianopolis alatt megtörtént a döntő ütközet. A rómaiak szörnyű vereséget szenvedtek, az alán és az osztrogót lovasság szétszórta a rómaiak csatarendjét, a vizigótok meg lekaszabolták a római gyalogságot. Mintegy 40 ezer római légiós esett el, meghalt maga a császár, Valens is. A lovasroham módja és az osztrogótok döntötték el a csata kimenetelét, az ütközet leírásakor Ammianus Marcellinus megemlíti Alatheus és Saphrax alvezéreket, akik későbben Pannóniában tűnnek fel („Alatheus és Saphrax a maradék sereggel Pannóniába igyekezett”) –

említi meg Jordanes.

A hadrianopolisi vereség megrázta a Római Birodalmat. A gótok és az alánok Konstantinápoly falai alatt jelentek meg, nehezen lehetett csak elhárítani a veszélyt és letelepíteni őket Illyriába. Az elaggott birodalom új császára, I. Theodosius békepolitikát folytat a barbárokkal szemben, és foederatusként tömegesen katonai szolgálataba fogadja őket, akiknek a dunai provinciák határait kell megvédeni a támadásokkal szemben. Gratianus (375-383) nyugatrómai császár a gótok és az alánok egy részét Dél-Pannóniában telepíti le, Jordanes az ő vezéreikként említi meg a már ismerős Alatheust és Saphraxot. Saphrax nevét G. V. Vernardszkij iráni eredetűnek tekinti; Várady László véleménye szerint Alatheus gót volt, Saphrax pedig alán, jöllehet az utóbbi a pannóniai hun-alán csoportosulás élén állt. Mellesleg megjegyezzük, hogy Harmatta János a Várady László monográfiájáról írt recenziójában nem értett egyet a hunok nagyobb szerepéről szóló koncepciójával, és a gótoknak a IV. század végén Pannóniában betöltött föderátori minőségével, azonban ezek kétségtelenül túlzásoknak mutatkoznak. Egyetértünk Várady Lászlóval, hogy Saphrax csoportjának a száma nem haladta meg a nyugati gótokét, és mintegy 20 ezer harcost számlálhatott.

Az említett uralkodó, Gratianus a római hadsereg szolgálatába fogadta az alánokat, gárdacsapatot formált belőlük, és beiktatta őket a hadsereg lajstromába.”A császár rajongása ezek iránt az új barbárok iránt odáig ment, hogy a csapatok előtt alán nemzeti fegyverzetben jelent meg, és ebben az öltözetben maradt a hadjárat alatt. A császár nyíltan rajongott a favoritjaiért, akiket súlyos pénzekkel kapcsolt magához, s mindenképp kedvezett nekik, ingerültséget keltett a hadseregben, és a pusztulásának is okává vált, – írja ezzel kapcsolatban J. A. Kulakovszkij. Azonban Gratianus halála után is az alán lovas egység a római hadsereg állományában maradt, és az V. század elején a Notitia Dignitatumban is mint az Alán comite lovassága parancsnokának alárendelt önálló alegységet emlegetik. Nem zárható ki, hogy ezek az alánok Stilicho (395-408), a Nyugatrómai Birodalom uralkodója alatt részt vettek a germán törzsek betörésének visszaverésében 402-ben és 405-ben.

Említést érdemel Maximus nyugatrómai császárnak, Gratianus utódjának a története. Amint B. Bachrach megjegyzi, Maximus apja gót volt, az anyja alán nő. Maximus kiváló képességekkel rendelkezett, belépett a római lovasságba, és Britanniában szolgált. A római hadsereg támogatásával Galliában Maximus Gratianus halála után elfoglalta a trónt, és az első barbár származású császárrá vált.

Az alánok szolgáltak a keletrómai birodalomban is. Zoszimoszal egyetértésben, I. Theodosius császár széles lehetőséget biztosított az Ister mögötti barbároknak a hadseregébe kerülésére; bár Zoszimosz nem nevezi meg határozottan ezeket a barbárokat, J. A. Kulakovszkij közöttük alánokat is vélt látni. Pacatus 391-ben Theodosius császár tiszteletére írt dicsőítő énekében így beszél: «Megtörtént, hogy római vezérek parancsnoksága alatt és római zászlókkal Róma volt ellensége is

követte a jelvényeket, amelyekkel korábban szemben állt, maga is katonává lett, megtöltötte Pannónia városait, amelyeket nem is olyan régen ellenségként dúlt és pusztított. A gót, a hun, az alán válaszolt a felhívásra, elvonult őrsegre, és félt, nehogy a katonai táborhelyen kívülre kerüljön». Amint látjuk, Pacatusszal egyetértésben, a barbárok letelepedésének a fő területe Pannónia volt a Duna középső vidékén. Claudius Claudianus udvari költő (megh. 404-ben) értékes áttekintést adott az alán zsoldosok származásáról: «... elvegyülve a dákokkal jönnek a szarmaták és a bátor massageták, akik megsebzik a lovaikat, hogy megtöltsék [vérével] a csészét, és a Meótisz jeges vizét ivó alánok... ». Ugyanaz a Claudianus a «Honorius negyedik konzulágáról írott panegirikuszában » közvetlenül egyenesen az alánokhoz szól « ti, alánok eltanultátok a latin szokásokat ». Következésképpen, Claudianus véleménye szerint az alánok szívesen vették át a római életmódot «a latin szokásokat», A Meótisz Azovi-tenger vidékén fekvő vidékekről származtak, ami teljesen megfelelt a Tanais-Don partjainál, és a Meótisz keleti észak-kaukázusi sztyepjein élő alán-tanaiták A. Marcellinus általi elhelyezésével.

I. Theodosius császár halála után véglegesen nyugati és keleti részre oszlott a Római Birodalom. A római csapatok ténylegesen vissza lettek hívva Pannóniából, csak a határvidéki helyőrségek maradtak a római limes menti erődítményekben. A garnizonok állományába nagyszámú barbár is beletartozott, akik között alánok is lehettek. Az egyik ilyen pannóniai erődítmény Fenékpusztá volt, a Balaton partján, amelyet a magyar régészek feltártak. Sági K. véleménye szerint a fenékpusztai típusú erődítmény 375 után jött létre. Mindazonáltal megnőtt Pannóniában a barbárok aktivitása, amiről Eusebius Hieronymus tanúskodik: «Elszörnyed a lélek, amikor felsorolja a mai idők csapásait... Scythiát, Thráciát, Macedóniát, Thessáliát, Dardániát, Dáciát, Epirost, Dalmátiát és az egész Pannóniát feldúlják, zsákmányolják, rabolják a gótok, szarmaták, kvádok, alánok, hunok, vandálok, markomannok. A templomok romokban vannak, Krisztus oltárait lóállásoknak használják, a mártírok tetemeit kiássák a földből...».

A gótokkal és a hunokkal együtt a nyugati alánok sorsának alakulásában a vandálok germán törzse játszott nagy szerepet, akiket Hieronymus az alánokkal együtt említett. 335-ben a vandálokat Constantinus császár Pannóniában foederátorokként telepítette le. Itt kerültek kapcsolatba a nyomukban megjelenő alánokkal. Amint J. A. Kulakovszkij vélte, az alánok hatására a vandálok « Dácia és Pannónia sztyeppés térségein lovas néppé váltak », azaz lovas harcosokká, ami nem volt a germánokra jellemző. Hozzájuk lehetséges szövetségesként csatlakoztak a szvébek. A 405-406. években háború tört ki a Római Birodalom nyugati részének a kormányzója, Stilicho (aki vandál származású volt) és a többi germán törzs vezetői, Ataulf és Radagaisus között. Stilicho Radagaisusszal a római seregeket és Sarus parancsnoksága alatt a föderációs csapatokat állította szembe. Stilicho foederátusainak az alapját a hunok képezték, azonban Sarus neve egy másik hadvezérre, Sarosiusra emlékeztet, aki az

V. században az Észak-Kaukázusban (18) egy alán egyesülés élén állt. B. Bachrach rámutat, hogy Sarus (Saul) vezér alán származású volt.

A Stílichotól 405-ben elszenvedett vereség, és a keletről közeledő hunok nyomása következtében a vandálok, alánok és a szvébek egyesültek, elkezdték a nyugatra történő mozgásukat. Várady László megjegyzi, hogy szövetségesként az osztrogótok is csatlakoztak Pannónia 1-ből. A barbár egyesülés, kétségkívül, jelentős tömeget és hatalmas katonai erőt képviselt. Ennek a megindult áttelepülési hullámnak a létszáma nem ismeretes, azonban J. A. Kulakovszkij meggyőzően az alánok «hatalmas tömegéről», és az alánoknak a hunoktól való elszakadása homályos körülményeiről ír.

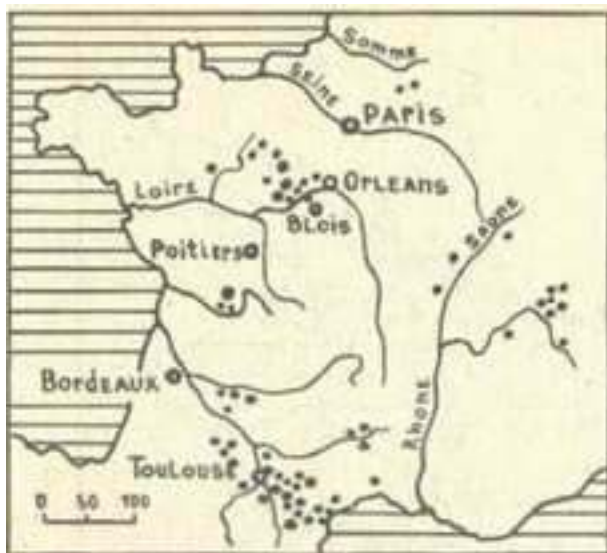
2. sz. ábra. Az alánok útja Európán keresztül Afrikába a IV–V. században

406. december 31-én a vandálok, alánok és a szvébek átkeltek a Rajna jegén, elmozdították helyükről a ripuári frankokat, és benyomultak Galliá római provinciába, azt sorozatos fosztogatásnak vetve alá. «Ez olyan esemény volt – írja F. Lot, francia történész –, amelyet a Nyugatrómai Birodalom dezorganizációja, elvérzése, végzetes pusztulása követ». Alkalmassint innen vezethető le a G. V. Vernadszkijnek ez eseménnyel kapcsolatos álláspontja is. Az elképzelése abból indul ki, hogy a Ruhszász alán törzs a valóságban sokkal régebbi a rusznál, s hogy ez a törzs az alán horda tagjaként részt vehetett a Galliába történt benyomulásban. G. V. Vernadszkij írja, hogy a «a nyugati alán expanzió, ily módon az első Európába történt orosz benyomulásnak tekintendő». Az ilyen megállapítás, természetesen, meglepődést vált ki: a IV. században az oroszok, mint a jelenlegi nemzet még nem léteztek.

Galliában az alánok két részre váltak szét. (3. sz. ábra) Az egyik részük Goar vezetésével a Római Birodalom szolgálatába állt, és Olympiodoros állítása szerint a

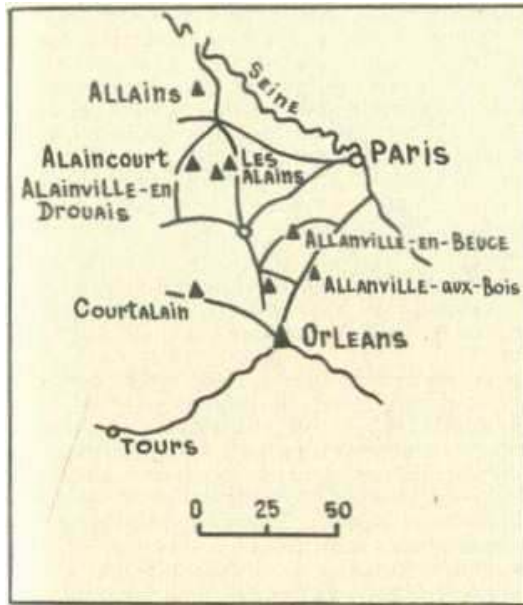
burgundok szövetségesévé vált, együtt szerepeltek 411-ben Gundaharral, a burgundok királyával Tours városában. A másik rész Respendial vezetése alatt a germánokkal maradt, és Tours-i Gergely közlése alapján megmentette a várost a vandálok végzetes pusztításától, akik vereséget szenvedtek a frankoktól. Ugyanabban a 411. évben az alán vezér, Goar és Gundahar burgund király császárrá kiáltja ki a gall Jovinust. A kihirdetés Moguntiacum (Mainz) városában történt, Belgiumban, azonban Jovinus hamarosan meghalt. «Goar és a hordája további sorsa ismeretlen a számunkra», - írta J. A. Kulakovszkij, azonban feltételezi, hogy éppen ez az alán csoport szerepel Paulinus Pellaes «Euharisztikosz» c. önéletrajzában. Paulinus Bordeaux város római prefektusa volt. 414-ben a nyugati gótok Bordeaux-t ostromolták, és Paulinus Bordeaux-hoz közeli Vasatum (ma Bazas) városába menekült a családjához.

A gótok Vasatumot fenyegetik. Paulinus az alánok királyához fordul segítségért, akiben nemcsak J. A. Kulakovszkij, hanem G. V. Vernadszkij is Goart véli felismerni. Az alánok Paulinus segítségére sietnek, felfegyverzett harcosaik a városfalakra mennek. A gótok nem kívánnak harcba lépni, azután az alánok is elhagyják a várost.

3. sz. ábra. Az alánok régészeti nyomai Galliában (B. Bachrach szerint)

J. A. Kulakovszkij és G. V. Vernadszkij hipotézise Goarról teljesen megalapozottnak tűnik. B. Bachrach következtetése alapján mintegy 40 esztendőn keresztül Róma szövetségeseként szerepelt. B. Bachrach a számunkra korábban ismeretlen írásos forrást idéz az V. évszázad első harmadából, a marseilles-i Claudius Marius Victor

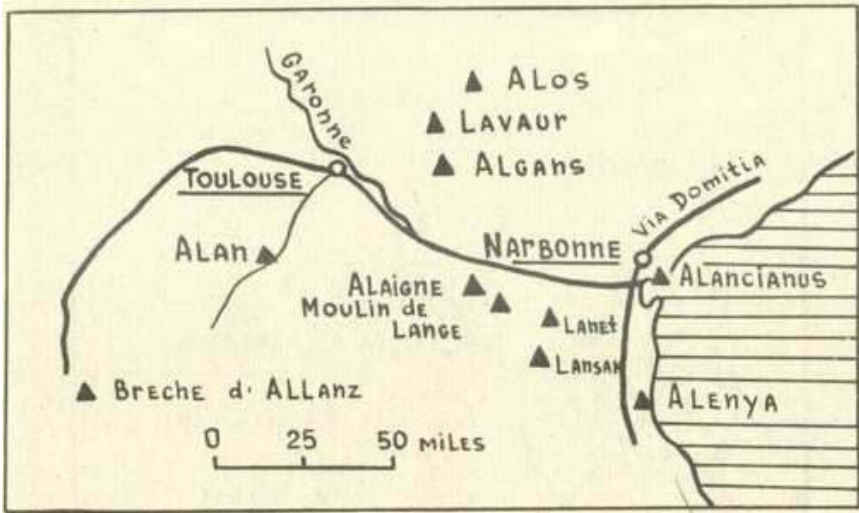

4. sz. ábra. Az alán települések (háromszögekkel jelölve) és az elhelyezkedésük Orleans Chartres környékén (B. Bachrach szerint)

«Alethia» c. poémáját, aki megemlíti az alánok vallásos hitét. Claudius a «primitív» vallásokról beszél, és megjegyzi, hogy az alánoknak az ősök tiszteletére történő áldozathozatala primitívebb, mint a görögök vagy a rómaiak politeizmusa. B. Bachrach úgy véli, hogy az említett tények a germánok arianizmusának az alánok által való kedvezőtlen fogadtatásáról tanúskodnak. Kronologikusan határozzák meg a Goar alánjairól alkotott képet.

439-ben a nyugati gótokkal kötött béke után (az utóbbiak 412-ben elfoglalták Dél-Galliát) az alánok Aëtiustól Valentinois elnéptelenedett területét kapták a Narbonnei Galliában (Narbonne és Toulouse városok között) (5. sz. ábra), és itt telepedtek le Sambida vezetésével. B. Bachrach lehetségesnek tarja, hogy az alánoknak ez a csoportja Dél-Galliából a Rhône völgyében haladva, ahol korábban tartózkodott, elfoglalta a Földközi-tenger és Toulouse közötti földeket. Ellenőrzést gyakorolt a Via Domitia fölött, amely stratégiaileg Hispániába vezető fontos útvonal volt. 457-ben Maiorianus császár, Sidonius Appollinarius szerint a galliai alánokból csapatot formált (B. Bachrach állítja, hogy ezek a Valentinois-ból való alánok voltak), és a vandálok ellen küldte őket Hispániába. Az alánok vereséget szenvedtek a vandáloktól, és Beorgor (Beogar, Beorga) vezérük parancsnoksága alatt Észak-Itáliába vonul-

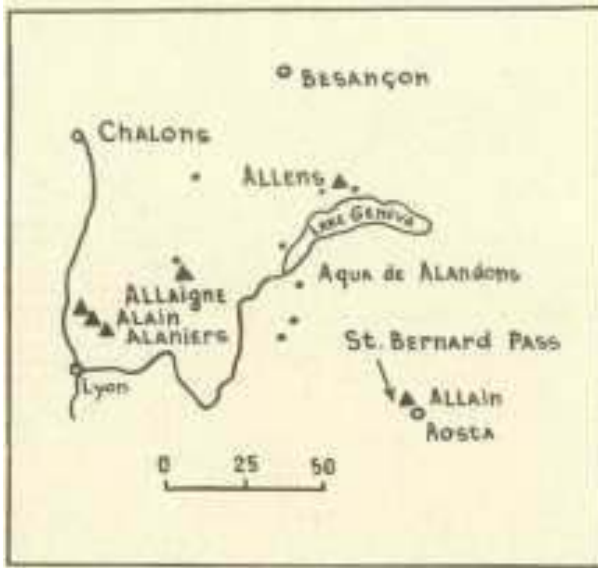
tak. Az ellenük indult Maiorianust Tortonánál meggyilkolták, az alánok benyomultak Észak-Itáliába. A Nyugat-Római birodalom nagy veszedelembé került. A birodalom császára Leó Anthemius patríciust Rómába küldte, «ott fejedelemmé tévén őt. Ő megérkezvén oda, az alánok ellen indította a vejét, Ricimerust, az ismert férfiút, s akkoriban csaknem az egyetlen hadvezért Itáliában. Az első csatában vereséget mért a nagyszámú alánokra és Beorgor királyukra, visszaverte és megsemmisítette őket», – írja Jordanes. Az említett csata 464-ben Bergomum mellett történt. A szétvert alán sereg egy része Észak-Itáliában maradt, egyesülve az V. század elején Róma szolgálatába szegődött alánsággal (olyan alánok, akik a vandálok elleni harcban 405-406-ban vettek részt).

5. sz. ábra. Alán települések (háromszögekkel jelölve) és helynevek Délnyugat Galliában (Bachrach nyomán)

Az alán telepések Észak-Itáliában (6. sz. ábra), a régi hagyományok szerint, a birodalom föderációsaivá váltak, akik földjuttatás és fizetés fejében kötelesek voltak katonai szolgálatot teljesíteni. Az alán ezred, *Comites Alani* Észak-Itáliában Ravennában elhelyezve 487-ig folytatta a szolgálat teljesítését. Összegezve, az alánok olyan gyorsan elrómaiásodtak, hogy az V. század legelején Claudianus úgy szólt róluk: alánok, akik átvették «a latin szokásokat». Észak-Itália colonia katonai lajstroma, amelyet a *Notitia Dignitatum* tartalmaz, szám szerint említi őket a szarmaták között. B. Bachrach megalapozottan látja bennük az alán coloniát, ahol sokkal korábban a szarmata lakosság az alánnal keveredett össze. Azonkívül Bachrach

elképzelhetőnek tartja az olyan városok lakossága között az alán csoportok jelenlétét, mint Polentia, Verona, Tortona, Bergamo. Elsőként gyűjtötte össze Észak-Itália alán származású neveit, amelyek közül a nagy stratégiai jelentőségű Allain városát külön is kiemeljük (5 km-rel Aosztától északra, a Szent Bernát-hágó felé vezető úton). (12).

6. sz. ábra. Alán települések (háromszögekkel jelölve) a svájci határ közelében. Pontokkal a deformált koponyák régészeti lelőhelyei vannak feltüntetve (Bachrach nyomán)

Térjünk vissza az alánokhoz Galliába. 442-ben Aëtius Goar alánjainak egy részét Orleans környékén telepítette le (4. sz. ábra), hogy fokozza az Armoricában lakó bagaudák feletti ellenőrzést, akik nem sokkal előtte lázadtak fel Tibaton vezetése alatt, és szenvedtek vereséget. Goar széttelepítette az alánokat Orleansban és környékén. Orleant a székhelyének tette meg.

447-ben Armoricában ismét lázadás robbant ki, amelynek okául A. P. Korszunskij szerint (23) a mértéktelen adóterhek szolgáltak. Armorica különvált a birodalomtól. A lázadás elfojtására Aëtius az alán Goart küldte el, ellenszolgálatként és az armoricaiak megbüntetéséért szabad rablást engedélyezve neki. Amikor Goar (néhány forrásban Eoharnak nevezik – «kegyetlennek») Armorica földjére lépett, annak lakosai Germanus püspökhöz fordultak segítségért. A püspök tárgyalt Goarral, aki beleegyezett, hogy azzal a feltétellel eláll a fenyejtéstől, ha cserébe Germanus Aëtius ráveszi intézkedése megváltoztatására. Germanus azonnal Ravennába indult,

hogy kegyelmet kérjen az armoricaiaknak, de azt nem kapta meg, és emiatt 448-ban az alánok Armoricát pusztították.

450 körül Orleans táján új alán vezér jelent meg, Sangiban, akiben B. Bachrach az elaggott Goar utódját látja. Sangiban legfőképpen a híres «népek csatája» aktív résztvevőjeként vált híressé a Catalaunumi mezőkön.

Az V. században az egész Pannónia ténylegesen a hunok birtoka volt, Jordanes szerint Dácia és Pannónia provinciában a hunok és az alájuk tartozó törzsek éltek. Pannóniában volt a hun fejedelem, Attila főhadiszállása is, aki a társuralkodónak, Blédának 445-ben történt megölése után egyeduralkodóvá vált. 451-ben az uralma alá tartozó törzsekből hatalmas hadsereget hozott létre, nyugatra indult, útjában végigrabolta Strassburgot, Metzét, Wormsot, Mainzot. A hunok betörték Galliába és Orleans felé közeledtek, amely Goar, utána pedig Sangiban székhelye volt. «Sangiban, az alánok királya, a bekövetkező eseményektől tartva, megígéri, megadja magát Attilának, és átadja neki Aurelian gall várost, ahol akkor tartózkodott», – írja Jordanes. A nyugati gótok királya I. Theoderik és Aëtius értesülvén, mire készül Sangiban, megerősítik a várost, «vigyázzák a gyanúsán viselkedő Sangibant, és az egész népét a saját segédhadaik közé, középre állítják».

Az ellenfelek Troyes-től nyugatra 451. június 15-én találkoztak a catalaunumi mezőn. Attila hun serege ellenállt az egyesült római erőeknek, a nyugati gótoknak és az alánoknak. A csata Jordanes tudósítása nyomán rendkívül kegyetlen volt, mind a két oldalról 165 ezer halottal. Sangiban alánjai a szövetséges sereg közepében voltak felállítva; a hun sereg közepén «a legbátrabb harcosaival» Attila helyezkedett el. Ennek a csatarendnek köszönhetően az alánok szemtől szemben harcolhattak Attila válogatott gárdájával. A hunok vereséget szenvedtek és visszavonultak, a további nyugati előnyomulásuk megakadt, Attila visszatért a «szálláshelyére».

A következő esztendőben, Jordanes szerint, «Attila elhatározta, kiterjeszti a hatalmát azokra az alánokra is, akik a Liger (Loire, – V. K.) folyónál laktak, hogy utána megváltoztatva a háború eredményét (vereséget) még rémítőbben fenyegethessen». Más utakon haladva, mint az első hadjárat során «vezette seregét Attila az alánok ellen». Azonban a nyugati gótok királya, Thorismund megelőzte Attilát, előbb ért el az alánokhoz, velük egyesülve találkozott Attila seregével. Megtörtént az ütközet «amely, teljesen olyan volt, mint a catalaunumi mezőn». Attila ismét vereséget szenvedett, és a «saját szálláshelyeire» menekült (3).

Vajon Jordanesnek igaz-e minden állítása, megfelel-e a valóságnak? Megjegyezzük, hogy a történetírásban eléggé szkeptikus ítéletek születtek ebben a vonatkozásban. Így a Catalaunumnál zajlott «népek csatájával» kapcsolatos események vonatkozásában B. Bachrach így ír: «Valószínűleg, Jordanest a gótok iránti elfogultsága tüzelte, hogy a nyugati gótokból hősokeket csináljon, a számára ellenszenves alánokkal szemben» – Jordanes szövegét «elfogult beszámoló» nevezi. Jordanes elfogultságát az amerikai tudós abban látja, hogy a catalaunumi

csata leírásakor az alánokat a szövetséges hadsereg centrumába helyezi, azért, hogy a rómaiak és a nyugati gótok nem bíztak bennük, és félték az alánok árulásától, akkor, amikor a valóságban Sangiban alánjai voltak előretolva a csata legveszélyesebb területére. El kell ismernünk, hogy B. Bachrach megjegyzései beigazolódtak.

Attila 452-ben Galliába vezetett második hadjáratával kapcsolatban J. A. Kulakovszkij egyértelműen kijelentette: «Attilának ez a második hadjárata Jordanes kiagyalt forrása a gót név nagyobb dicsőségének szánva». E. Cs. Szkrzsinszkaja szintén egészen tendenciózusnak tartja Jordanes munkáját, a «Getikát», amelyben összekapcsolódik a gótok és királyuk magasztalása «az akkor győztes birodalom fensőbbje elismerésére» (3) szolgáló felhívással. Jordanes fentebb említett idézeteivel szemben azonban semmiféle konkrét ellenvetést nem tesz.

Tours-i Gergelyre hivatkozva B. Bachrach ír a Thorismund által vezetett nyugati gótoknak az alánok elleni támadásáról 453-ban. Az alánokat szétzúzták és kiűzték Észak-Aquitániából, azonban Orleans-t a nyugati gótok nem foglalták el.

453-ban meghalt a hunok hatalmas uralkodója, Attila.

Megkezdődött a hunok rövid életű birodalmának a széthullása. 454-ben Pannóniában lezajlott a Nedao folyó melletti csata a hunok és a volt szövetségeseik, a gepidák között. Ekkor az alánok a hunok oldalán léptek fel, azonban nehéz lenne megállapítani, hogy ezek az alánok Galliából valók voltak-e. Inkább valamilyen alán csoport lehetnek, akik Pannóniában maradtak az Al-Dunánál, és nem mentek tovább 406-ban nyugatra. A hunok és a szövetségeseiket szétverték. 471-ben a hunok elhagyták Pannóniát, kiűrítvén a földeket átadták az új foederatusoknak: szkireknek, geruloknak, gepidáknak, alánoknak. A Nedao melletti csata után hamarosan az alánok egy része Kandakkal Kis-Szkítiában telepedett le a szkirek germán törzseivel együtt (Dobrudzsában és Alsó-Méziában). E. Cs. Szkrzsinszkaja a «Getikához» írott magyarázataiban Kandak nevét egy csomó olyan névvel állítja egy sorba, mint Addak, Saphrax, Hernek, Ellak (az utolsó kettő Attila fiaié, ami az iráni-alán onomasztika népszerűségéről, és ennek megfelelően az alánok szerepéről szól az V. század viharos történelmében). Ily módon a Balkánon és az Al-Dunánál az alánok jelenléte egészen a VI. századig bezárólag megállapítható.

Az V. század végén az alánok egy része Orleans környékéről nyugat felé kezdett elmozdulni a breton vidékre. Az armoricai krónikás közli, hogy Audren, a bretonok vezére az alánok egy részét is irányította (464), a VI. évszázad elején pedig Alanus nevű püspök szolgált Le Man városában. Armoricában az alánok maradékai a VI. századig léteztek, ezután az al-dunai alán csoportokkal egy időben véglegesen asszimilálódtak.

Ahogy már fentebb is mondtuk, 406-ban Galliába benyomulva az alánok két részre oszlottak. Még nem foglalkoztunk annak a résznek a sorsával, amelyik Respendial vezetésével a germán-vandálok szövetségese maradt. A frankokkal történt össze-csapás után az alánoknak ez a része a vandálokkal és a szvébekkel elindult a Pireneu-

sokon keresztül Hispániába. Amint G. V. Vernadskij írja, «a szövetségesek nehézség nélkül hódították meg ezt az országot, amelyet 411-ben felosztottak maguk között». Az alánoknak Lusitania és Carthagera jutott, amiről Galicia püspöke, Hydatius is tudósít. Amint B. Bachrach állítja, az alánok és a vandálok települései Hispániában - bizonyára a vendégfogadás elvén jöttek létre – a hódítók a római földesurak vendégeivé váltak, jelentős részt kaptak a gazdaságaik jövedelméből. Cserébe ezért «a vendégek» kötelesek voltak megvédeni a «gazdáikat» mások portyázásai és rablótámadásai ellen, azaz, a helyzetük a foederatusok státuszára emlékeztetett. Az alánok és a vandálok békekötési kérelemmel fordultak Honorius római császárhoz, hogy ismerje el őket foederatusként, és túszoikat ajánlottak neki cserébe. Azonban a birodalom nem akart szövetségesi kapcsolatba lépni Hispánia meghódítóival, amely a birodalom alkotórésze volt, s a vandálok régi ellenségeit, a nyugati gótokat küldte ellenük. A nyugati gótok inváziója 416-ban történt.

Két esztendőn keresztül folyt az elkeseredett harc, amelynek során a nyugati gótok az ellenségeiket szorongatták. Meghalt Fredbal, a vandálok királya. 418-ban a nyugati gótok Tartesnál (ma Cádiz) szétzúzták az alánokat, az alánok királya, Addak elesett a harcban. Az alánok maradékai egyesültek a vandálokkal és folytatták a harcot, mind délebbre húzódván vissza a Pireneusi-félszigeten. A vandálok királyai, Gunderich, Geiserich és Gelimer attól kezdve a vandálok és alánok királya címet viselik. A nyugati gótok által szorongatott vandálok és alánok 429-ben átkeltek a Gibraltári-szoroson Észak-Afrikába. F. Lot szerint Afrikába mintegy 80 ezernyi ember kelt át, közülük 12-15 ezer a harcos. Az alánok valamiféle csoportja, R. Grousset véleménye szerint, Hispániában maradt, és a nyugati gótokkal egyesülve adta «Gót-Alánia», Katalónia területének a nevét.

Afrika észak-nyugati (a mai Tunisz és Algéria) részét megszállva Geiserich 435-ben békét kötött Rómával. Az alánok a Vandál királyságban (az utóbbinak Courtois francia történész monográfiát szentelt) folytatták, és viszonylag kis létszámuk ellenére megőrizték az etnikai önállóságukat, amire B. Bachrach is felfigyelt. Az utóbbi részben visszatükröződött az alán szónak a vandál királyok címében való megtartásában is, «Rex Vandalorum et Alanorum». A vandálok királysága 533-ig létezett Észak-Afrikában, amikor Belisar bizánci hadvezér elfoglalta, Gelimert pedig fogságba ejtették és Kis-Ázsiába száműzték. (7. sz. ábra)

Amint látjuk, Afrikában éppúgy mint Dáciában, Galliában, Itáliában az alánok maradékai, akik leszakadtak a fő etnikai tömbjeiktől, a VI. században eltűntek a történelem arénájából, véglegesen beleolvadtak az őket körülvevő nagyobb lélekszámú népekbe.

Az alánoknak az írott forrásokból rekonstruálható története nyugaton nem hagy semmiféle kétséget az Al-Dunától a Pireneusi-félszigetig jelen levő, eléggé nagy lélekszámú alán tömbről. A fentebb idézett számokból még a hipotézis voltuk ellenére is kitűnik, hogy rendszerint különféle csoportokról van szó, amelyek tízezer embert

számlálnak, és jelentős katonai erőt képviselnek. Egyetértünk abban, hogy az alánok nyugat felé való mozgásának kiinduló területe a Volga és a Don közötti sík térség és az Észak-Kaukázus, ahol az alánok a hun invázióig hosszú időn keresztül tartózkodtak. Ez volt az alán lakosság fő területe az Ázsiai Szarmátiában. Az alánok egyes csoportjai a hun periódusig a Fekete-tenger partvidékének északi sztyeppéin, az Al-Dunánál és a középső Duna tájon tartózkodtak (jazygok és roxolánok az I. évszázadban). Fel kell tételeznünk, hogy az alán lakosság ezen csoportjai is belekerültek a «nagy népvándorlás» korának migrációs folyamataiba.

Természetesen nem gondolhatjuk, hogy nyugatra tartva, a hunokkal és a germán törzsekkel összekeveredve, és ennek az áradatnak az alkotórészeként az alánok nemcsak az etnikai egyedi sajátosságait, hanem a kulturális-etnográfiai sajátosságait is megőrizték, amelyek a hitvilágukban, a szertartásaikban, a szokásaikban és az anyagi kultúrájukban tükröződtek. A galliai alán Goar pogány hitvilágáról Claudius Marius Viktor «Aletia» c. műve kapcsán már szözlünk. Megkíséreljük érinteni azoknak az archeológiai tényeknek az egészen bonyolult kérdését, amelyeket a IV-V. század végének Közép- és Nyugat-Európa területének tárgyi anyagából, mint az alánokhoz tartozót feltételezhetünk, s el lehet különítenünk. Kiindulási pontok: az anyag kelte a IV-V. évszázad vége, az alánok adott vidéken tartózkodásának történelmi igazolása, a Fekete-tenger északi partvidékének olyan párhuzamosságai ugyanabban és a korábbi időszakban, amelyek a nyugati analógok keleti származásáról tanúskodnak. Emellett feltétlenül még egyszer ki kell emelnünk ezeknek és az egyéb régészeti anyagoknak a kizárólagos alán jellege meghatározásának rendkívüli nehézségét, figyelembe véve a népvándorlás résztvevői etnikai közegének rendkívüli változékonyságát, az ezt támogató etno-törzsi szétszórtság és mozaik-szerűség kétoldalú kölcsönzéseit, végül a helyi nomádok állandó ráhatását. Az említett bonyolultság vezette I. Wernert annak a megállapításához, hogy «az etnikai meghatározás próbálgatása kevésbé perspektivikus». Ennek ellenére csak ilyen próbálgatásokra vállalkozhatunk.

Az első komoly kísérletre a régészeti leletek különválasztására a nyugati gótok és alánok nyugati vonulásának időszakával kapcsolatban E. Beninger vállalkozott. Azonban a szerző a legtöbb figyelmet a gótok régészeti leleteinek a különválasztására, és főként a bennünket érdeklő eseményekben való szerepük vizsgálatára fordította. Véleménye szerint az alánok jelentéktelen befolyással voltak a nyugati gótokra, ami eltér M. I. Rosztovcev és B. Bachrach értékelésétől és adataitól. E Beninger az alánokhoz kapcsolta az Észak-Bohemiából (pl. Durból) származó egyes kerámia tárgyakat, valamint a Simmeringen (Ausztria) feltárt temetkezést. Nekünk már feltűnt bizonyos formai hasonlóság az egyik Durból származó edény, és az Alsó-Volga-vidék késő-szarmata kerámiái között, azonban ez csupán formai volt. Ezenkívül a hasonló szarmata edényeket nem lehet a IV-V. századba datálni, jóval korábbiak. Ezért a Durban talált edények alán jellege továbbra is tisztázatlan marad.

Teljes mértékben problematikus marad a simmeringi temetkezés alán jellegének a kérdése is, amiről E. Beninger írt. A legutóbbi megállapítás szerint itt alán harcost temettek el nyugati gót kerámiával.

Amint a fentebbi történeti vázlatból kitűnik, az alánok nyugatra történő előnyomulása tekintetében Pannónia játszott nagy szerepet. Tekintettel Pannónia térségi közelségére a Fekete-tengeri sztyeppékhez, itt lehetett az alánok anyagi nyomait leginkább remélni; teljesen nyilvánvaló, minél jobban eltávolodtak nyugatra, annál jobban halványult el a hagyományos kultúrájuk. Alföldi A. alapos monográfiát szentelt a magyarországi hun idők archeológiai anyaga etnikai interpretációjának. Azonban különválasztva a hunok materiális kultúráját és temetkezési szertartásának (szerinte) jellemző vonásait, ennek a korszaknak a többi létesítményét nem kísérelte meg valamelyik meghatározott néphez kapcsolni, csak a nomád jellegükre fordított figyelmet. Az ő érdeme a hunok által Pannóniába hozott és képviselt kultúra elismerése, nevezetesen készítményeinek színes stílusával, származása sokszálúságával, amelyet nemcsak a hunok, hanem más népek, közöttük az alánok is gazdagítottak.

Alföldi A. következtetéseit osztva Fettich N. felismerte az alánok szerepét Pannonia kultúrájának formálásában a hun invázió idején, és azt írta, hogy «az archeológiai emlékek között az alánok nyomait kell keresnünk az olyan helyeken, ahol eltekintetünk az intenzív perzsa befolyások megnyilvánulásaitól». Azonban ilyenek felfedezésére Fettich N. nem vállalkozott.

1950-ben Csongrád városa mellett, Délkelet-Magyarországon érdekes temetőt tártak fel a hun időkben, amelyről Párducz M. publikált. A temetkezés álló helyzetűként jellemezhető, guggoló helyzetben ülés, a sírok tájolása dél-észak és nyugat-kelet. A II. csoport ülő testhelyzetű csontvázait Párducz M., a Tarkiban és Karabudahkentben (Dagesztán) feltárt, az első évszázadból származó földsírokra hivatkozva azokat a kaukázusi szokáshoz kapcsolja, bár hangsúlyozza: «Nehéz kérdés, melyik nép volt ennek a kultúrának a hordozója». Annak ellenére a II. csoport temetkezését Párducz M. «a kaukázusi térségből származó elemek» jelenlétével hozza kapcsolatba, hivatkozva Uszty-Labinszkij (N. V. Anfimovra hivatkozva) és Giljacsszkij temetőjére (T. M. Minajeva alapján). A kutató úgy véli, hogy Magyarország régen letelepedett szarmata lakosságára új szarmata-alán, vandál, gót és gepida törzsek rétegeződtek. Párducz M. megemlíti, hogy Magyarországon addig az időig nem kerültek elő a dél-oroszországiakra jellemző fülkés sírok, és az egyetlen kivételként a Keszthelyen található tekinthető minden bizonnyal alánok. Végül Párducz M. következtetésre jut: «ismereteink mai állapota szerint a Csongrádból származó anyag alapján nem lehetséges, hogy nagy alán tömegről beszéljünk, a jelenlétük az említett fülkés sírok és a deformált koponyák alapján mérlegelendő».

A Csongrádból való tárgyi anyagban természetesen akadnak egyes elemek, amelyek a szarmata vagy a szarmata-kaukázusi hatást képviselik, mint például a markolat tövével véséssel díszített kinzsálok (elsősorban az Északnyugat-Kaukáz-

zusra koncentrálnak, például a Novorosszijszk közelében levő Djurszóra, maga Párducz M. Kercsinek, Theodószaiinak, Tuapszeinek véli azokat), a poliéderez fülbevalók, az állatalakos fogójú, és a függőleges kiöntöcsöves kerámiák, szintén lehetséges, hogy az Északnyugat-Kaukázusból és Krímből származnak. Az észak-kaukázusi lakosság valamiféle csoportjának az áttelepülése a IV. század végén, az V. század elején a Kubán mentéről Csongrádba könnyen elképzelhető, ami történetileg a hun horda valamilyen részének a Kubán alsó folyása mentén a Krímben levő Phanagoriába, és tovább a Fekete-tenger északi partvidékének sztyeppjein keresztül való mozgásával kapcsolatos. De vajon van-e ennek a csongrádi anyagnak valamilyen köze az alánokhoz?

Párducz M. helyesen jelölte meg Pannónia alán régészeti leleteinek az elkülönítése során a kritériumok között a kamarás sírokat (katakombák és padmalyos sírok), és a deformált koponyákat, bár ezek a jellemzők fenntartással kezelendők, és együttesen kell szemlélnünk őket. Időzzünk el röviden Párducz M. kritériumainál!

Amennyire ismeretes számunkra, ez ideig Magyarország területén az egyetlen kamarás síros temető Keszthely városánál található, ahol az V. századból való nyitott padmalyos sírok vannak. Sági K. ezeket a temetkezéseket hun szolgálatban levő germánokénak azonosította, ezzel ellentétben Párducz M. a keszthelyi temetkezést alánoknak tekintette. Párducz M. közelebb áll az igazsághoz, még akkor is, ha a germánok nem gyakorolták a padmalyba temetés szokását, holott a padmalyok és katakombák a Fekete-tenger északi partvidéke, az Ural vidéke, Közép-Ázsia szarmatái és szakamasszagea törzsei között voltak eléggé elterjedtek a hunok előtti és utáni korszakokban. Ugyanakkor a kamarás-padmalyos temetkezés nem kimondottan a hunoknál szokásos, akik a temetést hamvasztással, a lónak vagy a ló bőrének a hozzátemetésével gyakorolták. Az elmondottak alapján hajlunk Párducz M. véleményének a megosztására.

Sokkal egyszerűbb kérdésnek tetszik a koponyák deformálása. Kétségtelenül keletről származott Közép- és Nyugat-Európába. A Nyugat-Szibéria mélyén keletkezett szokás a nemességhez való tartozás és a szépség jegyeként gyorsan szétterjedt Közép-Ázsiában is a szarmata-alán törzsek között. Van olyan vélemény, hogy a koponya deformálása epileptikus rohamokat váltott ki görcsökkel, látomásokkal, hallucinációkkal, a pszichikum patológikus megváltozásával járt, a sámánéhoz hasonló viselkedéssel, amely az általunk vizsgált időszakban Közép- és Nyugat-Európában nem volt ismeretes. A koponya deformálásának az V. században történt nyugati elterjedéséről I. Werner és T. Szulimirszkij készített kimutatást. I. Werner megjegyzi, 400-ig Nyugat-Európában a koponya deformációja ismeretlen volt, és ebből következik, hogy itt csak a keleti hun és alán nomádok nyugat felé történő mozgásával jelentkezett csak. A koponya deformációjának térképre való rögzítését a legteljesebben I. Werner végezte el, amely egészében egybeesik annak az útvonalnak a sávjával, amelynek mentén az alánok a legkülönbözőbb kombinációkban, hol a

hunokkal, hol a germán törzsekkel mozogtak, és Nyugat-Európában szétszóródtak. A deformált koponyák sűrű előfordulásának első területe a volt római provincia, Pannónia I., Pannónia II. és Noricum területe volt, ahol az alánok tartózkodása a történeti források tanúsága szerint tartós volt. I. Werner munkájának publikálása után a régészeti leletek száma megnőtt, és ez a csoport még inkább imponáló. A másik csoport az Elba középső folyása és a Weser felső folyása között helyezkedik el, amely az alánoknak, vandáloknak és szvébeknek a 406-os galliai inváziója előtti tartózkodási helyének felel meg. Azonban a leletanyag többsége az V-VI. század végére taksálható, és kronológiailag nem fűzhető ehhez az invázióhoz. Végül, a deformált koponyák harmadik csoportja az V-VI. század végéről a Rhône középső folyásának a bal partjára összpontosul, amely összhangban van a történelem által igazolt Rhône-völgyi (Valentinua – fr. *Valence* területe) alán települések elhelyezkedésével.

Jellemző, hogy a nyugatra történő előretörés mértéke szerint a deformált koponyaleletek mind fiatalabbnak válnak, és ha az Attila korának első csoportjában (I. Werner térképén) 16 pontot látunk, a második csoportban egyet, a harmadik csoportban pedig egyet sem. Itt minden koponya későbbi időből származó lelet. Az adott körülmények e szokás képviselőinek keletről nyugatra történő mozgásáról tanúskodnak. A koponya deformálásának a szokása Nyugat- és Közép-Európában a VI. évszázadig maradt fenn, és a Merovingok korszakában tűnt el, azaz, B. Bachrach megfigyelése szerint egy időben az alánok asszimilációjával.

Természetesen, a koponyák mesterséges deformálása nem szolgál etnikai tényezőként, és egy egész sor, a «nagy népvándorlásban» részt vevő nép között elterjedt volt. Azonban az alánok is gyakorolták, és a fentebbi anyagban alán attribútumnak tekinthetjük, különösen a Valentinua harmadik csoportjára alkalmazva.

A IV. században Kazahsztán sztyeppéitől Normandiáig terjedő területen különösen gazdag férfi és női temetkezések jelennek meg, amelyek egyidejűleg kincseket is tartalmaztak. Legutoljára G. F. Korzuhina álláspontja váltott ki ellenvéleményt, aki azt írta, hogy «a nomádok sohasem ásnak el tárgyakat kincsek alakjában. A kincseket tartalmazó, részletesebb vizsgálatukkor egyedüli gazdag nomád temetkezésekkel hasonlóságot mutat minden komplexum a Fekete-tenger vidékének a sztyeppéin, és közép-Ázsiában található». Jelenleg a gazdag nomád sírok «kincseinek» a hovatartozása nem kétséges, az interpretációjuk pedig «fejedelmi», vagy foederatus temetkezésként ismert.

A hun korszak anyagának nevezetes összesítésekor I. Werner Nyugat- és Közép-Európában is felsorolja az olyan temetkezéseket, amelyek leltárukban a Fekete-tenger északi vidékéről származó és kelet-európai típusú tárgyakat (fémtükröket fülecskével, papsajt formájú és soklapú fülbevalókat, csatokat, légyalakú fibulákat, úgynevezett «Zikadenfibelek» stb.) tartalmaznak. Jellemző, hogy Közép-Európa számos – érdeklődésünkre számot tartó – temetkezésén található széttöredezett fémtükrök, amelyek a szarmata-alán temetkezési szertartások egyik elemének tűnnek

Délkelet-Európában, annak a rituálénak részei, amelyek még az V. évszázadig továbbélő szarmata korszakban születtek.. A leltárak ezen komponense tanúsíthat a komplexumok alán jellegéről, bár ezt állítanunk nehéz. Annak ellenére rámutatunk Közép- és Nyugat-Európa egy sor gazdag nomád temetkezésére az V. században, amelyekre a szükséges fenntartással, mint lehetséges alánokra tekinthetünk. Közöttük van a Bécs közelében levő Untersiebenbrunnban talált temetkezés pompás tárgyak gazdag gyűjteményével, közülük több valóságos ötvösmunka, berakásokkal. A leltárba a két részre széttört fémtükör (szándékosan tönkretéve) is beletartozik, amellyel kapcsolatosan M. I. Rosztovcev írta: «Egyetlen okot sem látok, amelyik meggátolná, hogy a Siebenbrunn temetkezését ne egy szarmata asszonyhoz és a kisgyermekéhez kapcsoljuk». Azonban, bármilyen csábító, M. I. Rosztovcev következtetéseit egyenes vonalúaknak kell tekintenünk: míg ő a Boszporosztól az Észak-Afrikáig kiterjedő terület «nagy népvándorlás» korszaki berakással díszítő művészete származásának és elterjedésének bonyolult problémáját csak a Boszporosz örökségének és a nyugatra áttelepülő alánoknak tulajdonította, addig A. K. Ambroz ezt tagadta. Az európai tudományos irodalomban az untersiebenbrunni temetkezést különféleképpen magyarázzák: germánnak tartják; a polychrom stílusú fibulákban ténylegesen germán hagyományok figyelhetők meg; ezen kívül A. K. Ambroz megjegyzi, hogy «a szarmaták a IV. században nem ismerték a kétlemezes fibulát, következésképpen a nyugatra tartó alánok nem tudták behozni ezt a divatot, csak szórványosan vették át más népektől», az elhagyott hunoktól vagy a foederatusoktól, az V. sz. első felében római szolgálatra elszegődve. J. Tejral azonban kétségbe vonva I. Werner hun stílusjegyeit, rámutat, hogy a római foederatusok között szarmaták is voltak, az alánok pedig fontos szerepet játszottak.

Ily módon, annak ellenére, hogy hosszasan tanulmányozták, az V. századból származó untersiebenbrunni sír etnikai meghatározása nem sikerül.

Érdekes V. századból származó női sírt tárt fel Magyarországon, Regölyben Mészáros Gyula. A jegyzékben szerepel két díszes ezüstfibula aranylemezzel borítva, színes berakásokkal, gyönyörűen megmunkált korszó, madárfej alakú nyakkal, aranyzott övcsat, a ruhán «M» betű alakú aranyhímzés (ugyanolyan, mint Untersiebenbrunnban), üvegkehely rátéttel. A nő koponyája a keleti szokásoknak megfelelően mesterségesen deformálva, azonban a vállán lévő két fibula és az övcsat gót hagyományokat mutat. Mészáros Gy. a regölyi sírt megpróbálja a Pannóniába keletről betelepült törzsekkel kapcsolatba hozni, talán foederatusokkal, akik közé Saphrax alánjai is tartoztak. Azonban ez csak óvatos feltételezés. F. Birbrauer analóg gótikus temetéseket említ, közülük számítva a Szuuk-Szut Krímből, Hohfeldent Lotharingiából és Deratonát Spanyolországból. A regölyi komplexumot a gót temetkezések közé sorolják az «Archeológija Vengrii» szerzői is, azonban itt említjük meg, hogy az V. századból származó hasonló fekete-agyag korszó Orzurokovóban, a Kabard-Balkar SzSzR területén találták, ahol abban az időben az alánok letelepedtek.

Nem tudom, hogy éppen melyik ozorkuvói korszóra gondoltak a szerzők, azonban az azonos jelentésű etnikai stílusjegyek képtelensége az adott esetben is érthető.

J. Teiral írt az untersiebenbrunni típusú régészeti tárgyak Európában és Észak-Afrikában Karthágóig való elterjedéséről. Evvel kapcsolatban gyakran felvetődik a kérdés az úgynevezett «polychrom stílus» (tetszetős színes (gyakran vörös) berakások arany alapon) Nyugaton való elterjedéséről. Pontosan a «polychrom stílus» készítményeit vette tekintetbe M. I. Rosztovcev, amikor megalkotta a «boszporocentrizmus» elméletét, az alánokat e stílus egész Európában való elterjesztőinek tartotta. O. M. Dalton, aki akkor az egyik legnagyobb tekintély volt az archeológiában, valószínűleg M. I. Rosztovcev nézeteinek a hatására, összehasonlította a Kercsből való «gót» leleteket a Bertier-de la Garde által a Brit Múzeumnak átadott, jóval későbbi meroving stílusú alkotásokkal, és kimutatta a teljes azonosságukat. Ezek szerkezete alapján H. Kunn arra a következtetésre jutott, hogy a «légy» típusú fibulákat (vagy cikádákat) Európába a szarmaták és a gótok együtt hozták be, amivel B. Arrenius nem ért egyet, bár ennek a lehetősége teljesen valószínű.

O. M. Dalton azonban nem fordított figyelmet M. I. Rosztovcev azzal kapcsolatos megállapítására, hogy a polychrom stílus «a gazdák stílusává vált, a lakosság uralkodó osztályáé, a fejedelmi és a királyi udvarok stílusává, Genserich, Theodorik és Attila stílusává» (48). Ezzel M. I. Rosztovcev elismerte, hogy a polychrom stílus alkotásai a sztyeppei arisztokráciához tartozók, nemcsak a szarmata-alán arisztokráciához, hanem a gótokhoz, a hunokhoz is egyaránt, és a mai kutatók a «nagy népvándorlás» korszaka régészeti emlékének tartják. A polychrom stílus díszítésének csak egy része készült Boszporosz műhelyeiben, és terjedt el onnan keletre és nyugatra az állandóan mozgó nomádok által a hun korszakban. (Sőt I. Werner úgy véli, hogy az V. században a hun nomadizálás központja Boszporosz körzetében volt. Ezek között a nomádok között bizonyára alán csoportok is voltak.

A polychrom stílusú impozáns készítmények igazi központjává a Közép-Duna vidéke vált, ahol Attila rövid életű államának főhadiszállása és központja helyezkedett el. A. K. Ambroz írta ezzel kapcsolatban: «A IV-V. század határán a nyugat felé mozgó népek nem vitték magukkal a Kórház utca (temető Kercs városában – A. K.) és Untersiebenbrunn magas kultúráját, hanem csak a következő stílus egyes elemeit. A Dunánál ezek az elemek átalakultak, és folyamatosan a hun szövetség csúcsán állókhöz tartozó új archeológiai kultúrává olvadtak egybe». Boszporoszbán, a Volga vidékén, a Kaukázusban, és úgyszintén Nyugat- és Közép-Európában ez a stílus «hun divatként» terjedt el. Ebből az következik, hogy «nincsen semmi alapunk ezeket a berakások tárgyakat a hunok előtti időben a menekülő alánok vagy gótok által nyugatra hozott, Boszporoszbán kölcsönvett kultúra részének tekinteniünk» (49).

Nem könnyű dolog A. K. Ambroz idézett összegzésével teljesen egyetértenünk. Ha a nyugat-európai berakások tárgyak valóban nem a hunok előtti időkhöz tartoznak, és valóban nem az alánok és a gótok kölcsönözték őket Boszporoszbán, akkor

az alánokon és a gótokon kívül ki hozhatta be azokat az V. században Európába és Pannóniába? A «hun divat» Attila idejében vált népszerűvé, és az elterjedése nem volt a tömegmigráció függvénye, azonban az V. század első évtizedeiben a polychrom stílus – amely jóval előbb keletkezett a hunoknak a Fekete-tenger vidékének északi részén történt megjelenésénél, a mesterséges koponyatorzítás és a temetési tükrök széttörése szokásával egy időben – hordozójaként és elterjesztőiként mindennél inkább az alánokat és a gótokat tekinthetjük. Természetesen az alán örökség szoros elkülönítése itt nem lehetséges, s csak azoknak a törzseknek a szociális felső rétege jöhet szóba, akik az V. évszázad első felében behatoltak Galliába, Észak-Itáliába és Hispániába. Ebben közösséget vállalok I. Wernerrel.

7. ábra. Fogoly alánok. Elefántcsont faragás után. IV. század vége, V. sz. eleje. Galberstadi székese gyház.

Az elmondottak fényénél újra fordítsunk figyelmet az Eraine-ban (Normandia) található V. századi női sírra. Itt kettő, berakásokkal gazdagon díszített untersiebenbrunni típusú aranyfibulát és «M» betű formájú aranyhímezéses ruhát láthatunk, ami Untersiebenbrunnban és Regölyben szintén megemlíthető. Eraine arany díszei E. Salin szerint az alánok, vandálok és szvébek 407. évi portyája idején kerülhettek ide, amennyiben Untersiebenbrunn az V. sz. első évtizedeire datálható. Az Eraine-ban levő sír idejét néhányan az V. század közepére tolják ki, ami az írott források szerint az alánok Bretagne-ban és a szomszédos Normandiában való megjelenésének felel meg.

Észak-Franciaország területén más közép-dunai származású lelet-tárgyak is vannak. Nevezetesen az a légy formájú fibula, amelyet Beaurepaire-ben (Rhône medencéje) találtak, E. Salin által az V. század első felére datált, és az alánokhoz kapcsolható. Fentebb már megemlíttük a «légy» formájú fibula észak Fekete-

tenger vidéki származását, ezért a szóban forgó fibula alán eredete teljesen valószínűsíthető, bár nem bizonyított. A lemezes fibulák bonyolult kérdését „Az alánok nyugaton” témájú tanulmányunkban tekintettük át. L. Franchet megkísérelte néhány alán bronztárgy azonosítását, főként a Loire völgyéből származó csatokat. L. Franchet ezeket a tárgyakat V. századiaknak tudta be, s kiemelte, hogy «az alánok a régi orleans-i provincia nyugati részét foglalták el a Loire jobb oldala mentén, néha a bal part kis részét is hatalmukba kerítették». A tárgyak lelőhelye valóban egybeesett az alánok területével és Orleans környékével, és ez arra készítette B. Bachrachot, hogy L. Franchet következtetéseit használja fel a saját könyvében, azonban B. Bachrach nem vette figyelembe H. Zeiss és E. Salin kifogásait: az első a VII. századba datálta a tárgyakat, a második pedig a származási helyüket állapította meg. Ily módon L. Franchet kísérlete sikertelennek bizonyult. Ugyanabban az időben E. Salin – megemlítve a tárgyak észak Fekete-tenger vidéki és pannon származását – Franciaország területére, az alánoknak Pannóniából Észak-Franciaországon keresztül Hispaniába történő, V. század eleji mozgásával hozza azokat kapcsolatba.

Ha az alánok Franciaország területére vezető archeológiai nyomainak feltárása túlságosan megnehezített, és idáig nem lép túl egy óvatos hipotézis keretein, akkor a Pireneusi-félsziget területére vonatkozóan az ilyen nyomok feltárása még nehezebb. Elsősorban ilyen az a sír Bejából, Dél-Portugália területéről amely a tudományunk egy kardot adott markolatgombbal, berakással, és két aranycsatot gránátkő berakásokkal. N. Aberg és K. Raddatz magabiztosan nyugati gótként regisztrálják ezt a komplexumot, akiknek a temetkezési helyei a Pireneusi félszigeten valóban ismertek. Azonban a Bejából származó leletet nem kevesebb okkal lehet alánoknak tekinteni (hasonló ormány alakú csatok).

Befejezésül érintsük az Észak-Afrikából származó leletek problémáját. Ez a gazdag leltár a Kudjat-Zater (Karthágó) szarkofágjából származó arany nyakörvből, polychrom stílusú kétlemezes fibulákból, aláhajtott lábú fibulából, három gyűrűből, aranyberakásos csatból, 169 öltözékről való aranylemezekből áll. Publikálva ezt az anyagot M. I. Rosztovcev a IV-V. század végére datálta, összehasonlította az Eraine-ből és Kerceből származó leletekkel, és hipotézist állított fel a Kudjat-Zater-i komplexum alán származásáról. A polychrom stílus jelenléte hatással van ránk, azonban a komplexum datálása pontosabb meghatározást kíván. J. Teiral bizonyította be, hogy a Kudjat-Zatr-i komplexum a VI. századból származik.

Még óvatosabban kell közelednünk a Karthágóban található *Thuburbo Majus*-i pogány templomból származó aranytárgyakhoz. És itt lehetséges néhány párhuzam a Fekete-tenger partvidékének északi részével, ami annak idején arra ébresztette ezen sorok szerzőjét és V. K. Pudovint, hogy a *Thuburbo Majus*-i tárgyakat úgy tekintse, «hogy a vandálok és alánok 429-ben Hispaniából történt áttelepülésével kerültek Észak-Afrikába». Én most nem készülök ezt megerősíteni, mert a komplexum keltezése homályos maradt, külön kutatásra szorul.

A kutatók előtt álló nehézségek okai érthetőek. Minél távolabb kerültek az alánok Nyugatra, annál inkább elvesztek és elhalványodtak anyagi kultúrájuknak azok a meghatározó vonásai, amelyek a maguk nemében számunkra eligazítókként szolgálhatnak. R. Hahman szerint soha sem tapasztalható a kultúra egészének az új életterületre való átvitele, és emiatt az archeológiai átköltözést nem lehet bizonyítani, csak feltételezni. Ennek következtében az alánok Franciaország, Spanyolország, Portugália, Afrika kultúráiban az V-VI. században hagyott nyomait nem tudjuk egyértelműen azonosítani, s ezen a területen a többé-kevésbé megengedhető hipotézisre kell szorítkoznunk.

Elődeinknek, az alánoknak Nyugaton való tartózkodása, az egész Európán keresztül Afrikába vezető útja, katonai-politikai aktivitásuk a távoli vidékeken egyik érdekes oldala a hazai (osztét – *a fordító*) történelmünknek. A Római-Birodalom alkonyán az alánoknak nem kis szerepe volt annak további sorsában, ugyanis elismert tény, hogy az alánok itt nemcsak a római seregekben tűntek ki, hanem hozzájárultak a mai itáliai nép etnogenezéséhez is. Az alán elemek vitathatatlanok Franciaország helynévanyagában is; jóllehet területén eléggé hosszú ideig az alánok, B. Bachrach szerint, meghatározó befolyással voltak Nyugat-Európa hadművészetének fejlődésére, különösen a lovas harc taktikájára. A germán törzsekkel együtt az alánok aktívan részt vettek a polychrom stílus és a «hun divat» európai elterjesztésében, amely Pannóniában alakult ki, ahol az alánok nagy tömbje hosszú ideig tartózkodott. Amint Bachrach írja, az alánok voltak az egyetlen nem germán nép, akik a «nagy népvándorlás» idején jelentős településekkel rendelkeztek Nyugat-Európában. Mindez szilárdan kapcsolja az alánok történelmét a világ történelméhez.

A fordítás részlet V. A. Kuznyecov: Az alánok történetei c. 1992-ben Vlagyikavkáz-ban az «IR» kiadónál megjelent könyvéből.

Palláné Szénási Magdolna

AZ ALÁNOK ÚTJA NYUGAT FELÉ

Temina Tuajeva - Ruszlan Bzarov filmje. Vlagyikavkaz, Nart-Art Stúdió 2007.

A Kaukázus festői szépségű hegyeségei között, sziklás, hasadékos, barlangokkal teli vadregényes környezetben él az alánok népe. A romantikus kor európai írói mintegy két évszázaddal ezelőtt említették őket először írásaikban. Az ókori krónikákban is írtak róluk, nyugaton, főleg a franciák és az angolok alánoknak, keleten ugyanazt a népet oszétoknak, jászoknak nevezték. A Kaukázusban sokféle, nagylétszámú törzs élt, ezek közül az egyik, időszámításunk kezdetén létrehozta az Alán Királyságot. Ez volt az egyik legrégebbi európai kultúra, melynek nyelve iráni eredetű. A hegyek között fekvő birodalmat a 13-14. században mongol csapatok Timur vezetésével feldúlták. A 15. századra a térség újra erőre kapott és a Hegyvidéki Alánok Társadalma Föderációban tömörült, mely a 18. században felvette a kapcsolatot a határos Orosz Birodalommal.

A jász/ oszét/ Oszétia szó az óoroszról került be más nyelvekbe, így nevezték magukat az alánok mintegy 2 ezer évvel ezelőtt. Nyugaton az alánok elnevezés honosodott meg. A rómaiak hol alánoknak, hol szarmatáknak, hol alán szarmatáknak, hol szarmata alánoknak nevezték őket, a 4. századtól viszont eltűnik a szarmata megnevezés. Néhány feljegyzés elkülöníti a szarmatákat az alánoktól, mások ugyanazon népek tartják őket.

Az oszétok eredetileg a Don sztyeppéiről vándoroltak dél felé és így jutottak el a Kaukázusba. Az első évszázad leletei szerint már fejlett kézműiparral rendelkeztek, a lakóhalmaik sírmaradványaiból előkerült kerámiaedényeik és használati tárgyaik művészi megmunkálásról árulkodnak. A 2. századtól kezdve több hullámban indultak nyugat felé. A 3. századtól kezdve a mozgásuk felgyorsult, mert a hunok több ízben, ismételten támadták a Fekete-tenger és a Kaszpi-tenger között elterülő Kaukázusi Alán Birodalmat. Az alánok soha nem voltak nagy létszámúak és a hatalmas hun seregek elől nyugat felé menekültek, majd 376-ban elérték az orosz határt. A nagy népmozgás, népvándorlás és a káosz az alánokat is magával sodorta, és életmódváltoztatásra kényszerítette. Kialakult a lovas alán harcos típusa, akit a gyors mozgás, a halálmegvető bátorság és a harci kedv jellemezett. A Fekete-tenger keleti oldaláról eljutottak egész Európába, amely akkor jórészt a Római Birodalomhoz tartozott, beleértve a mai Nagy-Britanniát is, eljutottak továbbá Afrikába és Ázsiába is. A nomád alánok mintegy 60-100 éven át járták keresztül-kasul Nyugat-Európát, mire megtalálták a nekik való foglalatosságokat és helyüket Európában. Az alánok voltak az egyetlen nem germán nép, amely nagy birodalmat hozott létre Európában.

A 400-as évek elején az alánok nyugat felé vonulásuk során a Dunánál egyesültek